Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

ТЕРГОВ БЎЛИНМАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ: ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР, ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА ВА МАВЖУД МУАММОЛАР

Худойбердиев Яшин Эркин ўғли
Ўзбекистон Республикаси ИИВ
Академияси магистратураси тингловчиси подполковник
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20337479

Аннотация: Мазкур илмий мақолада тергов бўлинмалари фаолиятини рақамлаштиришнинг назарий-ҳуқуқий асослари, унинг ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизимидаги аҳамияти ҳамда замонавий рақамли технологияларни жиноят ишларини тергов қилиш жараёнига татбиқ этиш масалалари таҳлил қилинган. Шунингдек, электрон жиноят иши, электрон далиллар, сунъий интеллект, Big Data, биометрик идентификация ва киберхавфсизлик технологияларининг тергов самарадорлигини оширишдаги ўрни ёритилган. АҚШ, Эстония, Сингапур ва Жанубий Корея давлатларининг илғор тажрибалари ўрганилиб, Ўзбекистонда тергов органларини рақамлаштириш жараёнида учраётган муаммолар таҳлил қилинган ҳамда уларни бартараф этиш бўйича илмий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Тергов фаолияти, рақамлаштириш, электрон жиноят иши, электрон далиллар, сунъий интеллект, Big Data, киберхавфсизлик, рақамли криминалистика, ахборот технологиялари, электрон ҳужжат айланиши.

Ҳозирги кунда дунёда рақамли технологияларнинг жадал ривожланиши давлат бошқаруви, иқтисодиёт, таълим ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш соҳаларида туб ўзгаришларга сабаб бўлмоқда. Хусусан, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари фаолиятини рақамлаштириш жиноятчиликка қарши курашиш самарадорлигини оширишнинг муҳим омилларидан бири сифатида намоён бўлмоқда.

Жиноятларнинг янги турлари, айниқса кибержиноятлар, молиявий фирибгарлик ва трансмиллий жиноятчиликнинг ортиши тергов жараёнига замонавий ахборот технологияларини жорий этиш заруратини юзага келтирмоқда. Тергов фаолиятини рақамлаштириш орқали маълумотларни тезкор қайта ишлаш, электрон далилларни сақлаш, идоралараро ҳамкорликни таъминлаш ҳамда инсон омилини камайтириш имконияти яратилади.

Ўзбекистон Республикасида ҳам суд-ҳуқуқ соҳасини модернизация қилиш ва рақамлаштириш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Сўнгги йилларда “Электрон ҳукумат”, “Электрон суд”, “Электрон жиноят иши” каби тизимларни жорий қилиш бўйича қатор ислоҳотлар амалга оширилди. Шу нуқтаи назардан, тергов бўлинмалари фаолиятини рақамлаштиришнинг ҳуқуқий, ташкилий ва амалий жиҳатларини ўрганиш долзарб аҳамият касб этади.

Тергов фаолиятини рақамлаштириш деганда жиноят ишларини юритишда рақамли технологиялар, автоматлаштирилган ахборот тизимлари ва электрон платформалардан фойдаланиш орқали тергов жараёнини ташкил этиш тушунилади.

Рақамлаштиришнинг асосий мақсади: тергов самарадорлигини ошириш; вақт ва ресурсларни тежаш; жиноятларни тезкор фош этиш; коррупцион омилларни камайтириш; процессуал шаффофликни таъминлаш; маълумотлар хавфсизлигини кучайтиришдан иборат. Тергов фаолиятини рақамлаштириш қуйидаги йўналишларда амалга оширилади: Электрон жиноят ишларини юритиш; Электрон далиллар билан ишлаш; Автоматлаштирилган ахборот

тизимлари; Биометрик идентификация; Сунъий интеллект ва аналитик платформалар; Кибержиноятларни рақамли тергов қилиш.

Электрон жиноят иши — жиноят ишларини тўлиқ электрон шаклда юритишга қаратилган ахборот тизимидир. Бу тизим орқали барча процессуал ҳужжатлар рақамли форматда сақланади ва қайта ишланади. Замонавий жиноятларнинг аксарияти рақамли муҳит билан боғлиқ бўлганлиги сабабли электрон далиллар муҳим аҳамият касб этмоқда.

Электрон далилларга қуйидагилар киради: электрон хатлар; SMS хабарлар; аудио ва видео файллар; ижтимоий тармоқ маълумотлари; GPS маълумотлари; сервер логлари; булутли маълумотлар. Рақамли криминалистика эса ушбу маълумотларни йиғиш, сақлаш ва таҳлил қилиш билан шуғулланади. Электрон далиллар билан ишлашда қуйидаги талаблар муҳим:

1.Далилларнинг ҳақиқийлигини сақлаш;
2.Маълумотларни ўзгартирмаслик;
3.Махфийликни таъминлаш;
4.Процессуал қоидаларга риоя қилиш.

Бу борадаги хорижий тажриба ўрганилганида **АҚШда** United Statesda FBI ва полиция органлари рақамли криминалистика лабораторияларидан фойдаланади. “Digital Evidence Management System” платформаси орқали барча электрон далиллар марказлашган ҳолда сақланади. Бундан ташқари: AI асосида юзни таниш тизимлари; дронлар; body-camera технологиялари; predictive policing тизимлари қўлланилмоқда. **Эстония тажрибаси** Estonia электрон давлат бошқаруви бўйича дунёда етакчи мамлакат ҳисобланади. “e-Police” тизими орқали полиция ва тергов органлари барча маълумотларни онлайн режимда қабул қилади. Терговчилар планшет ёрдамида ҳодиса жойидан туриб баённома расмийлаштириши мумкин.

Ўзбекистонда терговни рақамлаштириш жараёни Uzbekistanda ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизимини рақамлаштириш бўйича кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Жумладан: электрон ҳужжат айланиши; видеоконференцалоқа; биометрик идентификация; электрон суд тизими; “E-ijtimoiy himoya”; “E-sud” платформалари жорий этилмоқда. Шунингдек, тергов ҳаракатларини видеотасвирга олиш амалиёти кенгайтирилмоқда.

Терговни рақамлаштириш жараёнидаги муаммолар;

1. Техник инфратузилманинг етарли эмаслиги

Айрим ҳудудларда интернет сифати пастлиги ва замонавий техник воситалар етишмаслиги рақамлаштириш жараёнини секинлаштирмоқда.

2. Кадрлар малакасининг етарли эмаслиги

Терговчиларнинг барчаси ҳам ахборот технологиялари билан ишлаш бўйича етарли билимга эга эмас.

3. Киберхавфсизлик муаммолари

Маълумотлар базасига киберҳужумлар хавфи мавжуд. Бу махфий маълумотларни ҳимоя қилишни долзарб вазифага айлантирмоқда.

4. Молиявий харажатлар

Замонавий серверлар, AI платформалари ва киберхавфсизлик тизимлари катта молиявий маблағ талаб қилади.

Муаммоларни ҳал қилиш бўйича таклифлар:

1. Тергов органларини замонавий техника билан таъминлаш;
2. Терговчилар учун IT курсларини жорий этиш;
3. Электрон далилларга оид қонунчиликни такомиллаштириш;
4. Миллий киберхавфсизлик тизимини кучайтириш;
5. Сунъий интеллект технологияларини босқичма-босқич жорий қилиш;
6. Хорижий давлатлар тажрибасини миллий тизимга мослаштириш.

Тергов бўлинмалари фаолиятини рақамлаштириш ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизимини модернизация қилишнинг муҳим йўналишларидан бири ҳисобланади. Замонавий ахборот технологиялари тергов жараёнининг тезкорлиги, шаффофлиги ва самарадорлигини ошириш имконини беради. Хорижий давлатлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, электрон тергов тизимлари ва сунъий интеллект технологияларини қўллаш жиноятчиликка қарши курашишда юқори натижалар беради.

Ўзбекистонда ҳам мазкур соҳада амалга оширилаётган ислоҳотлар келгусида ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизимини янада такомиллаштиришга хизмат қилади.Шу билан бирга, техник инфратузилма, киберхавфсизлик ва кадрлар малакасини ошириш билан боғлиқ муаммоларни ҳал этиш рақамлаштириш жараёни самарадорлигини таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги Қонуни.
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг суд-ҳуқуқ тизимини рақамлаштиришга оид қарорлари.
4. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент, 2021.
5. Мухитдинов Х.Т. “Жиноят процессида электрон далиллар”. – Тошкент, 2022.
6. Саидов А.Х. “Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларида ахборот технологиялари”. – Тошкент, 2021.
7. Richards J. *Digital Transformation in Criminal Investigation*. – New York, 2020.
8. Brown K. *Cybercrime and Digital Evidence*. – London, 2021.
9. Casey E. *Digital Evidence and Computer Crime*. – Academic Press, 2019.
10. Interpol Digital Crime Report, 2023.
11. UNODC Reports on Criminal Justice Digitalization, 2022.
12. Estonia e-Governance Academy materials.
13. Singapore Smart Nation Programme Reports.
14. Korean National Police Agency Digital Policing Strategy, 2023.